

Biblioteka
AVANTURA REČI

Urednik
Borislav Pantić

Naslov originala
Gaute Heivoll
“Før jeg brenner ned”

Copyright © Tiden Norsk Forlag 2010 [All rights reserved.]
Copyright © 2012 za srpsko izdanje Čarobna knjiga

This project has been funded with support from the European Commission. This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Objavljivanje ove knjige finansijski je pomogla Evropska komisija. Ova publikacija odražava isključivo stavove njenog autora i Komisija se ne može smatrati odgovornom za bilo kakve informacije koje ona sadrži ili na koje upućuje.

Program kultura

DG Obrazovanje i kultura

Kultura

ISBN 978-86-7702-249-5

Nijedan deo ove publikacije, kao ni publikacija u celini, ne sme se reprodukovati, umnožavati, prešampavati niti u bilo kojoj drugoj formi i bilo kojim drugim sredstvom prenositi ili distribuirati bez odobrenja izdavača. Sva prava za objavljivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač prema odredbama Zakona o autorskim pravima.

Čarobna knjiga
Beograd 2012.

Gaute Hejvol

PRE NEGO ŠTO
IZGORIM

S norveškog prevela
Jelena Loma

Čarobna
knjiga

*Sve je uglavnom tako beznačajno
Ali postoji nešto veličanstveno što se vine
Poput užarenog oblaka u nebo
I proždere
I tad se sve preobrazi
I ti se preobraziš
I ono što ti je sad najdragocienije
Sasvim je bezvredno.
I ići ćeš kroz pepeo svega
A pepeo ćeš biti i sam.*

Per Lagerkvist

Čuo sam jednu priču kod Alfreda. Ispočetka nisam smatrao da ona ima bilo kakve veze s požarima. Ta priča, koju nikad ranije nisam čuo, krajnje je potresna a ujedno i puna nečeg – kako bih to nazvao – Ljubavi?

Desilo se to pre nešto više od stotinu godina u mom rodnom selu, gde sam i odrastao. Neki se čovek ubio tako što se digao u vazduh. Imao je trideset pet godina, a za to je upotrebio dinamit. Kažu da je posle toga njegova majka išla uokolo i sakupljala u kecelju što je ostalo od njega. To što je sakupila nekoliko dana kasnije je, po kraćem obredu, spušteno u grobnicu broj 35. Tako veli grobljanska knjiga. Ispod imena dodato je i *umobolan*. Ne znam da li je sve bilo baš tako. Ali mogu da razumem. Kad dobro razmisliš, polako shvatiš. Na posletku, učini ti se i da je samo to ispravno. Naime, to je ono što radiš, nemaš izbora. Ono što je ostalo prikupiš u kecelju.

1.

I

Nekoliko minuta posle ponoći u ponedeljak, 5. juna 1978, Johana Vatneli ugasi svetlo u kuhinji i oprezno zatvori vrata za sobom. Prešavši hladno predsoblje u četiri koraka, ona odškrinu vrata spavaće sobe i snop svetlosti pade na sivo ćebe kojim su se pokrivali iako je bilo leto. Unutra je, u tami, spavao njen muž Olav. Ona počeka nekoliko sekundi na pragu sobe osluškujući ga kako duboko diše, pa ode u kupatilce gde, kao i obično, pusti vodu iz česme da nečujno curi. Dugo se umivala pognuta. U kupatilu je bilo hladno, i pod bosim nogama je osećala tvrd pod ispod krpere. Načas pogleda svoj odraz u oči. To obično nije radila. Nagnu se i dobro se zagleda u crne zenice. Potom se očeslja i ispi čašu hladne vode iz česme. Naposletku presvuče gaće. Prethodne su bile natopljene krvlju. Složivši ih, ona ih ubaci u lavor pun hladne vode da se kisele preko noći. Navlačeći spavaćicu, ona oseti probade bola u stomaku, bola koji je oduvek bio tu, ali koji se u poslednje vreme pogoršao, naročito kada bi se protezala ili podigla nešto teško. Kao nož.

Pre nego što je ugasila svetlo, skinula je protezu koja zvonko potonu u čaši vode na polici kraj ogledala, tik pored Olavove.

A onda začu neki automobil.

U dnevnoj sobi je bilo mračno, ali u prozorima se nazirao odsjaj, kao od nekakve slabe svetiljke u dvorištu. Mirno prišav-

ši, ona pogleda kroz prozor. Mesec je već izašao iz krošanja na jugu, videla se višnja, još u cvatu, a da nije bilo magle, videla bi i sve do jezera Livane na zapadu. Neki auto isključenih farova prođe pored kuće i nastavi putem za Mesel. Bio je sasvim crn. Možda i crven, ništa se nije videlo. Auto je išao sasvim lagano, ali naposletku nestade za okukom. Ona počeka pokraj prozora minut, dva ili tri. Potom ode u spavaću sobu.

– Olave – prošapta. – Olave.

On ništa ne reče, jer je, kao i obično, spavao dubokim snom. Ona opet pohita u dnevnu sobu udarivši se usput o naslon stolice tako da joj zabride butina. Do prozora je stigla u pravi čas da ugleda onaj automobil kako se vraća. Izašavši iz okuke, on polako prođe tik uza zid dnevne sobe. Sigurno se okrenuo kod Knutsenovih, a tamo nema žive duše, prethodne su se večeri vratili u grad – pa videla ih je kako odlaze. Napolju se začu škripa guma. Tiho brujanje motora. Radio u kolima. A onda automobil stade. Čula je kako se vrata otvaraju; potom tišina. Srce joj se pope u grlo. Vrativši se u spavaću sobu, ona upali svetlo i prodrma muža. To ga je probudilo, ali još nije bio ustao kad začuše tresak i razbijanje stakla u kuhinji. Već u hodniku, ona oseti rezak miris benzina. Širom otvorivši kuhinjska vrata, ona ugleda vatreni zid. Cela je prostorija gorela. Sve se moralo desiti za samo nekoliko sekundi. Pod, zidovi, tavanica, plamen je zavijao poput neke krupne, ranjene zveri. Stajala je potpuno oduzeta. Usred tog zavijanja, ona pozna – iako ga nije znala odranije – zvuk pucanja stakla. Postaja tu dok vrelina nije postala prejaka. Kao da joj se lice topilo i slivalo od čela preko očiju, obraza, nosa, usana. A onda ga ugleda. Ni to nije potrajalo duže od dve-tri sekunde. Stajao

je, poput crne senke, kraj prozora, s druge strane plamenog okeana. Nepokretan, kao da je zamrznut. Takva je bila i ona. Ali on se onda otrgnu i nestade.

Hodnik se već bio napunio dimom koji je curio kroz kuhinjski zid i skupljao se na tavanici poput guste magle. Dograbivši telefon, ona okrenu Ingemanov broj u Šinsnesu, broj koji je nakon nedavnih događaja zapisala crnim flomasterom na cedulju. Dok je okretala brojčanik, razmišljala je šta će reći. *Ovde Johana Vatneli. Gori nam kuća.*

Nije bilo signala.

Istog časa nastade kratak spoj, nešto puče u kutiji sa osiguračima, varnice sevnuše iz utičnice kraj ogledala, a onda se svetlo ugasi i nastupi potpuna tama. Ona tad zgrabi Olava za ruku. Ne videći ništa, njih dvoje nekako stigoše do ulaznih vrata. Halapljivo udahnuvši svež noćni vazduh, vatra buknu još jače i oni začuše više tupih tresaka, a potom i riku plamena koji probija tavanski pod da bi odmah potom olizao unutrašnjost krovnih prozora.

Koliko sam samo puta zamišljao taj požar. Kao da je plamen oduvek čekao baš taj trenutak, tu noć, te minute. Hteo je napolje, hteo je da kroz tamu posegne ka nebu, da obasja, da se oslobodi. Narednog časa, te slobode se i domogao. Istovremeno popuca više okana i, kroz zveku stakla, plamen izbi iz kuće protežući se uvis i bojeći čitavo dvorište nestvarnom žutom svetlošću. Niko nije mogao opisati taj požar, jer niko nije bio tu osim Olava i Johane, ali ja sam sve to zamišljao. Zamišljao sam kako se okolno drveće zbija na toj svetlosti, kao da se neprimetno i nemo kreće po bašti. Zamišljao sam kako se Olav i Johana povlače niz pet stepenika pred kućom do ne-

pokošene trave, pa pokraj stare višnje koja je stajala kao okamenjena, stabla prekrivenog gustom sivkastom mahovinom, preko cele bašte do puta gde se ona konačno oseti bezbedno. Odatle su posmatrali kuću u kojoj su živeli još od 1950. Čutke, jer šta se tu i moglo reći. Ipak, ona se nakon minut-dva otrže, dok je Olav i dalje stajao u noćnoj košulji. Na treperavoj svetlosti, bio je nalik na nekakvo dete, poluotvorenih usta i usana koje su se micale kao da traže neku reč, koje nije bilo. Johana pohita kroz dvorište, pokraj žbunja i jabukovog drveća koje je do pre nekoliko dana cvetalo. Trava se orosila i kvasila joj je spavaćicu i noge. Na stepeništu joj u susret pohrli talas vreline iz kuhinje i sa istočne strane tavana.

Ona potom uđe u kuću.

Dim iz hodnika se već donekle bio razvejao, tako da su se videla i dalje zatvorena kuhinjska vrata i širom otvorena vrata dnevne sobe. Oko nje je sa svih strana brujalo i pucalo, ali ona se uputi uza stepenice. Pri svakom koraku, osećala je probade u dnu stomaka. Kao da neko izvuče nož, pa ga ponovo zabode. Čvrsto se držeći za gelender, ona se odvuče do odmorišta između soba u potkrovlju, pa otvori vrata sobe koja je bila Koreova, gde je sve bilo kao nekad. Krevet se beleo besprekorno namešten kao i svih ovih godina od njegove smrti. Tu je bio njegov ormar, stolica kojoj je sam postavio naslone za ruke, slika dvoje dece kako se igraju pokraj vodopada dok nad njima bdi anđeo – sve je bilo tu. Bila je tu i njena tašna s tri hiljade kruna, u gornjoj fioci komode, još punoj Koreove odeće, i onog časa kada je ugledala njegovu staru košulju – onu s malom poderotinom na grudima – ona shvati da nema snage za povratak. Ispustivši torbu koja zvecnu o pod, ona

mirno sede na krevet. Pod sobom oseti meko perje duška i začu staru, dobru škripu dasaka. Dim je izbijao između podnih dasaka, sabirao se i peo ka tavanici. Kao da joj se pred očima stvarala nepomična prilika od dima. Obrisi ruku, šaka, stopala i zamućenog lica. Pognuvši glavu, ona poče da se moli molitvom koja nije imala ni početka ni kraja, već samo rečenicu ili dve uobličene pokretom usana. No odjednom joj nešto glasno puče tik iza leđa, i to je bilo dovoljno da zaboravi na sve, skoči na noge i ustukne. Sabrala se, prilike od dima više nije bilo, prostorija je sad bila puna zagušljive magle od dima. Zgrabivši tašnu, ona istrča na stepenište. Dole je dočeka gusta dimna zavesa od koje je zapeče lice. Tad shvati da to tinja u njihovoj odeći u spavaćoj sobi, i da će i tamo svakog časa izbiti plamen. Stezalo ju je u grlu, povraćalo joj se, mračilo pred očima, ali znala je vrlo dobro kuda da izađe. Iako se poslednjih nekoliko metara teturala naslepo, toliko je puta u životu prošla tuda da je očas posla pronašla vrata. Kada je stupila na stepenište pred kućom, vrelina kao da je odgurnu što dalje od kuće. Udahnuvši svež, čist noćni vazduh, ona pade na kolena. Zamišljao sam je kako tamo kleči u travi dok svetlost iza nje menja boju iz žute u belu, iz narandžaste u gotovo crvenu. Više sekundi je tako ostala, s licem u travi, i polako dolazila sebi. Naposletku se nekako pridiže, ali na vidiku nije bilo ni Olava, niti bilo koga drugog. Ona pohita uz padinu ka susednoj kući, sada potpuno obasjanoj od požara. Ne stiže ni da pokuca kad začu kako sused trči niza stepenice. Bio je to Od Sivertsen. Probudila ga je svetlost. Ona ga zgrabi za ruku, čvrsto – možda i da bi se pridržala da ne posrne. Iako joj je glas bio tek šapat, on je razabrao svaku njenu reč:

– Ne mogu da nađem Olava.

Od Sivertsen prvo utrča u kuću da telefonira, a Johana za to vreme pohita niz padinu ka putu. Sada je već plamtela cela kuća. Svakog časa bi se oglasio jak prasak čiji je odjek putovao preko jezera i brda na zapadu. Kao da se samo nebo kidalo. Plamen se pretvarao u kovitlac velikih, divljih ptica koje su neuspešno nastojale da se otrgnu jedne od drugih. Za tek nekoliko minuta, požar je postao velik i moćan. Ipak, svuda oko nje vladao je neki čudan mir. Zamišljao sam to. Kuća koja gori u noći. U onim prvim minutima pre nego što svet dođe sebi. Svuda okolo tišina. Sve je samo požar. Usamljenu kuću nema ko da spase, prepuštena je sama sebi i svom uništenju. Plamen i dim koje nešto vuče pravo ka nebu, pucanje i treskanje kao odgovor iz daljine. Strašno, užasno i nepojmljivo.

I gotovo pa lepo.

Johana je dozivala Olava. Jednom, dvaput, četiri puta. Istog časa je užasnu sopstveni glas u buci plamena. Drveće kao da se još više zgusnulo oko kuće. Pružalo je grane ka njoj. Radoznalo, prestravljeno. Ona jurnu ka šupi, a bol joj je razdirao utrobu. Kao da joj je dole pukao neki ogroman čir iz kojeg je sad kuljala vrela krv. Pronašla ga je između kuće i šupe, zarobljenog u blistavoj svetlosti. Noćna košulja mu je lelujala oko tela iako nije bilo ni daška vetra, a on je stajao nepomično. Kad mu se približila, osetila je vetar kao zloslutan dah samog požara, ujedno leden i nepodnošljivo vreo. Ona ga povuče pa se ponovo dokopaše puta gde su stajali jedno uz drugo sve dok se Od Sivertsen nije sjurio niz padinu. Zadihan i uzrujan, on stade pored starca i starice. Pokuša da ih odvuče

od strahovite vreline, ali to mu ne pođe za rukom. Hteli su da gledaju sve dok im kuća ne izgori. Niko ništa nije rekao. Olav je bio skamenjen, ali noćna košulja mu se nekako nežno spuštala niz ramena i ruke. Lica su im bila svetla, čista, kao da su sve godine zbrisane s njih. Odjednom, vatra zahvati i staru višnju kraj kuhinjskog prozora. Onu koja je uvek rano cvetala, i na koju se Kore često peo. Čuo sam da je krajem leta bila sva otežala od plodova, a da su najsočniji i najsladi uvek bili na najmanje dostupnim granama. A sada je začas buknuła u plamen. Vatreña lavina sruči se na grane i cvetove, a onda čitava krošnja buknu uz osobeno pucketanje. Odmah potom, začu se zvonak glas, ali nije bilo moguće utvrditi kome pripada – Johani ili Olavu: *Gospode Bože, Gospode Bože*. Sve sam to zamišljao. Bio je to osmi požar, nešto posle pola jedan u noći na 5. jun 1978.

A onda naiđoše vatrogasna kola.

Sirene su se čule i čak tamo na Fjelsgordsleti, možda i dalje, možda i čak gore kod crkvenog doma u Brandsvolu, možda su zavijanje na uzbunu čuli i u Šinsnesu? Ne bi to bilo nemoguće, pošto su se čule gore do crkve. Ali vatrogasna kola su svakako čuli, pošto su sirene bivale sve glasnije, jasnije, a uskoro su mogli nazreti i plava rotaciona svetla kako se, prošavši kraj nekadašnje fabrike s druge strane jezera, mesare, benzinske pumpe i sveštenikove kuće s balkonom, kraj stare škole u Čilenu i Kadebergove radnje, hitro penju uz brdo ka Vatnelijevima.

Kada su se vatrogasna kola zaustavila, iz njih iskoči neki mladić i pritrča im.

– Ima li ljudi unutra? – dreknu.

– Izašli su na vreme – reče Od Sivertsen, ali on ga nije čuo. Već beše otrčao ka kolima i stao da nasumično izbacuje navoje creva da se za njim, poput točkova, kotrljaju dok se ne skrase negde na putu. Potom, otvorivši neka vratanca, izbacio i dve-tri sekire, kao i vatrogasni šlem koji se još neko vreme sam od sebe klackao na šljunku. Potom zastade i, ruku opuštenih niz telo, zagleda se u plamen. Nekoliko sekundi je tako postajao kraj Olava, Johane i Oda Sivertsena, kao da svi zajedno posmatraju ono nepojmljivo što se tu dešava.

Potom, veoma brzo, naiđoše još četiri automobila. Zaustaviše se tik iza vatrogasnih kola, farovi se isključiše i otud istrčaše četvorica odevena u crno.

– Možda ima ljudi unutra – doviknu im onaj mladić.

Nosio je tanku, belu košulju, koja mu se na mršavom telu vijorila poput zastave. Dva ona creva povezao je s pumpom na haubi vatrogasnih kola, dok su druga dvojica spremno čekala da šikne voda. Baš tad nešto puče visoko gore u plamenu toliko jako da se zemlja zatrese a svi se okolo zgrčiše, kao da ih je metak pogodio u stomak. Neko se tad zasmija, ne zna se ko, ali Od Sivertsen istog časa zagrlji Olava i Johanu, pa ih nežno ali odlučno povuče uz padinu ka svojoj kući. Sada su ga pratili bez pogovora. Uvevši ih u kuću, on okrenu broj Knuta Karlsena. On je odmah dojurio sa ženom jer ih sirene i vatrena stihija već behu probudile i, tokom narednih sati, ugovorili su da će Karlsen smestiti Olava i Johanu u svoj podrum dok se situacija malo ne smiri.

Nebom se talasao vatreni okean, ali Olav i Johana to više nisu videli. Svetlost je prelazila iz bele u crvenu poput rđe, a potom u gotovo ljubičastu i narandžastu. Kakav je to prizor

bio. Svetlucava kiša varnica podigla se kad su se noseće grede survale, pa je jedno vreme lebdela u vazduhu da bi zgasnula i nestala. Lišće se na drveću sasvim sparušilo. Divlje ptice su nestale, konačno se oslobodivši jedne drugih. Vatra je sad gorela mirnim, uspravnim plamenom. Naiđe još automobila. Ljudi istrčase ne zatvarajući vrata za sobom, pa, pribivši jakne uza se, priđoše da vide požar. Bio je tu i moj otac. Zamišljao sam ga kako stiže u svom plavom „dacunu“, da je parkirao podalje i, baš kao i ostali, izašao iz auta, ali nisam mu mogao razabrati lice. Bio je tamo, znam da je te noći bio pred kućom Johane i Olava dok je ona gorela, ali ne znam ni šta je mislio, ni s kim je razgovarao, niti mu sad mogu videti lice pred očima. Baštu je prekrrio pepeo, krupan pepeo lelujava se spuštao na drveće i parkirane automobile, tiho poput snega. Negde se upalio motocikl koji ubrzo nestade noseći dvojicu mladića. Jedan je nosio kacigu, drugi nije.

Ništa se više nije moglo učiniti. Kuća Olava i Johane Vatneli izgorela je do temelja.

Na kraju je ostao samo dimnjak. Tad je svitanje već bilo blizu i većinu automobila su odvezli kućama. Samo je dim poput lake, prozračne magle lebdeo nad baštom i među obližnjim drvećem. Ono dvoje kod Knuta Karlsena u podrumu nije imalo druge odeće do spavaćica u kojima se zateklo. I torbe, sa one tri hiljade kruna. U četiri sata već se beše dovoljno razdanilo da se oglase i ptice. Pesa im je bila živa i neobična, radostan žamor koji se mešao s neumornim brujanjem pumpi. Trebalo im je još vode, pa su skotrljali creva niz nepristupačnu strminu ka jezeru i otud pumpali vodu uvis trideset metara.

Na zgaristiše se sjatilo i troje novinara, kao i mnogo fotografa. Prvo su razgovarali s poručnikom Lensom Kolandom, a potom su se popeli uz padinu i pokušali na podrumaska vrata. Razgovarali su s Johanom, jer je Olav ležao na kauču prekriven ćebetom i piljio u neki drugi svet negde na tavanici. Johana je pribrano i staloženo odgovorila na sva pitanja, svaki put je isto ponovila. Polako, da stignu sve da pribeleže. A onda su je slikali, više puta i iz više uglova. Tek su te slike mogle preneti očaj na njenom licu kada su se tog dana pojavile u listovima *Fedrelandsven*, *Serland* i *Lindesnes*. Osmuđenih obrva, čađavih obraza i s posekotinom na čelu, ličila je na preživelog iz nesreće u rudniku.

Inače je bila smirena.

Nakon što su otišli, ona se seti svojih zuba u čaši pokraj Olavove na polici kod ogledala, a onda se seti da ni police kod ogledala, ni čaša, a ni zuba, njenih i Olavovih, više nema. Zamišljao sam taj jasni, surovi trenutak kada je shvatila da je izgubila baš sve, čak i sopstvene zube, i da su joj suze tek tad nemo potekle niz obraze.